

KÉT RÉGI HAZAI NYOMTATVÁNY.

Közli : SZILÁGYI SÁNDOR.

I.

A kereszturi 1617-ki naptár.

Épen tíz év előtt, 1878-ban Fraknói Vilmos, az általa könyvtáblákból kiáztatott magyar nyomtatványok töredékeit ismertette a «Könyv-Szemle» ez évi folyamának utolsó füzetében. Jól emlékszem, cikkét a Történelmi Társulathoz olvasta fel. Mennyi örömmel, lelkesedéssel fogadtuk a sok új adalékot! Hogy üdvözlöttük azt a munkásságot, mely annyi új mozgalomnak, törekvésnek magvát hintette el! Azóta tíz év telt el s a munka folyton halad, de befejezést még sem nyert. Van több e töredékek közt, melynek azóta teljes példánya is megkerült, s az a 45 szám, melyet ő akkor bemutatott, — milyen soknak tetszett az nekünk — már felszaporodott 305-re: a mennyivel t. i. Szabó Károly «Régi magyar könyvtárát» a «M. Könyv-Szemle» gyarapította.

De még mindig vannak e töredékek közt olyanok, melyeknek teljes példányát nem ismerjük. Ezek közé tartozik a 17. sz. a. fel-
említett (269. l.) «Kalendariom» is, melyből a Múzeum csak a D. iv négy levelét bírja. Ennek a naptárnak teljes példánya megvan az árvaváraljai gazdag levéltárban. Ifj. Kubinyi Miklós úr figyelemzetetett rá s az ő baráti szivességének köszönhetem, hogy azt most a Szemle olvasóival megismertethetem.

A naptár czíme :

Calendarium Az az | Az Ezer | hatszázötvenhete-|dik esztendő napianak számla|lafa az közönseges Practicaual | Aspectu-
sokkal, Planetaknak fo-|liasauual es az eghi ielekben való belepeseikkel
egytemben mely első bisextilis után *Szerzetett az Cra-* kai Aca-

demiában tanító Ber-[nard Philosophus es Oruos[Doctor által.]
Nyomtattatot kerez-[turat Farkas Imre által.]

A címzlap be van kettős diszitéssel szegve. Az első, 3-dik, 4-ik, 11-ik és 15-ik sor veressel van nyomva. Nem tudom e példányt megilletődés nélkül nézni. Ezt még Thurzó György birta — de 1616. nagy-karácson estéjén meghalván, utána fia örökölte. Rá írta a címzlap kerete felé a jelmondatot, mely atyjáé volt, s melyet ő is megtartott: V. V. V. (vive vt vale) és alól azt, melyet ő választott magának: «In silentio et spe.» O bizony sok remény szállt vele sirba!

De folytassuk a példány ismertetését. A naptári rész 26 levélből áll: melyek közül két levél önálló, ezt követi 3 ív, mindenik 8—8 levélből álló. Ez a naptár urak számára készült, nem minden napi luxussal kiállítva. Minden félhónap mellett van egy üres lap: csak a napszámok vannak rá nyomtatva a naptári jegyzetek kedvéért, s majd minden jegyzék-lap alján egy-egy különös történelmi följegyzés. A Thurzó-példányba ezenkívül még minden levél közé négy üres lap lett bekötve s ezeket az üres lapokat Thurzó Imre érdekes és fontos följegyzésekkel tele írta úgy, hogy ez a naptár történelmi és családi napló fontosságával bír. Kubinyi Miklós e följegyzéseket jól felhasználta «Thurzó Imre»-jében: de bizonynyal még azonkívül is ki fogja azokat adni. Én azonban érdekesnek tartom a Farkas Imre által írt történelmi följegyzéseket közölni:

Januarius. Anno Christus születése előtt 46. Julius Császár legelső volt az római birodalomnak; mely az ő Calendariomot egy esztendővel az előtt egy Alexandriai astronomus által szerzette.

Februarius. Anno 42. Christus születése előtt második római császár volt Augustus és birodalmában töltött 57 esztendőt.

Martius. Anno Christi 110. Trajanus császár alatt az római birodalom nagy volt; mert ahoz való volt Italia, Gallia, Brisonia, Hispania, Asia, minor Africa, Aegyptus, Grecia, Germania, Indea, Armenia, Macedonia, Syria, Pannonia etc.

Aprilis. Anno Christi 225. Decius magyar lévén Philep császárt fiával együtt megölte vala, és ezért is az pogányoktul fejedelemségre felemelteték.

Majus. Anno Christi 221. Római császár lesz Flavius Claudius egy horvát, Dalmátiában két esztendeig birodalomban lévén, gottusok és magyarok ellen hadakozván nagy hasznot tett az római

imperiomnak. azért annak emlékezetéért in Capitolio egy aranyos képet felemeltek.

Junius. Anno Christi 179. Annus Tacitus magyar fejedelem lesz, mely jó vitéz és jó historicus vala. de az ő maga népétől 6 holdnap után irigységből megötötték 84 esztendőben az ő életének.

Julius. Anno Christi 322. Concilium lesz Nicaea városában 318 pispeknek az tévelgő Arius ellen.

Augustus. Anno Christi 334. Constantinus Magnus császár új Rómát építtetett és az ő maga nevében Constantinopolnak nevezette és római császárságának majestasát vele transferalta, az honnan római birodalom romlandó lesz. Mert anno Christi 412. az gotusok az római várost megverék.

September. Anno Christi 421. Velencei város fundaltott és lassan felépült.

Anno Christi 456. Wendejek ismig az római várost megverték és isszonyúképen megrontván megrablák.

Anno Christi 489. Regnalni kezde Frankalamban legelső keresztyén király Clouis.

October. Anno Christi 548. Totilas gotusoknak királya római várost megvévén, szép épületeket megrontván, felpersele.

Anno Christi 596. született az Mahomet.

Anno Cristi 801. Carolus magnus első német császár koronáztatott Romában.

November. Anno Christi 829. Saracenusok Afrikába hajókon Olaszországba eveztenek és rómát épen megrablák.

December. Anno Christi 1282. Tarta Rudolphus 1-us Habsburgi gróf római császár első gyűlést Augustusban. Azonképen Rudolphus 2-us annak nemzetségéből való szintén ott anno 1582. 300 esztendővel az első után.

Eddig a historiai feljegyzések, melyekből látjuk, hogy a szittya magyarok már a naptár-irodalomban is helyet foglaltak.

A naptári rész legutolsó lapján van a Prognosticon czíme, hasonlóan bekerítve, mely így hangzik :

Prognosticon Az *eghi chilla-goknak forgasabol nemi nemi* Tertenendő dolgokrol es bizonyos üdök-nek allapottyarol szerkezetet az *crakai Aca-*demiában tanito Bernard philosophus es, oruos Doctor által Az 1617 Esztendőnek, Saturnus es Mars

vralkodo chilagok, Mercurius, Venus, es Jupiter közösi. Az 1617. Esztendőben ött Fogyatkozás leszen, három az napban ismeg kettő az Holdban.

Ezt követi az ajánlat Nádasdy Pálhoz, mely a D_1 iven kezdődik s hat lapot foglal el. Egészen a régi nyomokon halad, — de érdekesnek tartjuk azt a részt, melyben szerző Copernikkel polemizál utóbb magáról és viszonyáról Nádasdyhoz szól, egész terjedelmében bemutatni:

«Ismét ha az földre és annak ekességére szemeinket fordítjuk, azon is nagy istennek bölcsességét és hatalmát látjuk, mert az földnek nagy pondusa nem áll oszlopokon, sem lánczhoz nincsen kötözve, hanem a levegő égnek szintén a közepire vagyon helheztetve, még is mozdulhatatlan marad. És noha az mi üdönkben az fő astronomus Copernicus, és egyebek annak kevetői, hamis vélekedések szerint az földnek globisát forgó planetának nevezték, mely hamis vélekedés mind Sz. irás és az ég irásnak tudományának ellene vagyon, mert nem az föld hanem az ég forog. Dávid Psal. 74. az mint írja: tified az nap és az éj az te röndölésedből vagyon, hogy az napnak, holdnak és csillagoknak futások vagyon. Ismég Psal. 104. az nap az ő felkeletét és nyugottát tudja. Ismég ott. Te az földet helheztetted az ő pavimentomjára, és megmarad mind örökkén örökké.

«Mivel hogy penig K. V. ez az ég irásának tudománya ez elől megszámlált teremptett állatoknak megnézésére és elmélkedésére tanít és int, azért ezt az bölcs tudománt nem köll elvetni, hanem istennek drága ajándékjának levüket ismernünk: mert astrologia ut pulcherrina, sic et laboriosissima et difficilima. Azért az calendariomnak hasznos voltát látván, K. V., ezt az 1617. esztendőre valót az Nagyságódtul számlahatatlan elvett jókért, kik közül ez egyik, hogy Nagyságod kegyes szárnya és patrociniumja alatt én nékem böcsületes hazát adott, második, hogy Nagyságod kegyelmes uram az elvásott typusomat az Nagyságod maga költségén ujéttatja, az Nagyságod becsületes neve alatt akartam kinyomtatnom. Kérem is alázatosan Nagyságodat, mint énnékem mindenkor kegyelmes uramat, Nagyságod vegye jó néven ez kised munkámat. Ennekutána nagyobb dologban igyekezem szolgálni Nagyságodnak. Az úr isten áldja és éltesse Nagyságodat Nagyságod szerelmes mátkájával ő Nagyságával, és böcsületes udvar népével

egyetemben, és tartsa nagyon egészségben sok esztendeig. Amen, amen, amen.

Költ Kereszturatt Szent András napján anno 1616.

Nagyságodnak alázatos szolgája

Farkas Imre
könyvnyomtató.

Ezután következik a Prognosticon a régi naptárak e mellözhetetlen függeléke, a Practicak szokásos modorában szerkesztve. A mint az előszó kikel Kopernik ellen, s pálczát tör ujitása fölött: minden a mi következik az astrologia dicsőítésére szól s annak elveit vallja. Nehány szükséges értesítés után «az esztendőnek kezdetéről», «az esztendőnek állapotjáról» elmondja Zoroaster és Diophanes prognosticonait 1617-ről. Ismerteti a bekövetkezendő nap- és holdfogyatkozásokat következményeivel, — melyek baljóslatuak voltak. Historiai példákat idéz az ez évi constellatiókhöz hasonló évek gyászos eseményeiről. Jön ezután az ez évi «főcsillagoknak gonosz aspectusairól», s itt még bővebben idézi a historiai példákat. Jön ezután jövendölés «a békességről és hadról», a «betegségről és döghalálról», «az nemes Magyarországról», «az földi termésekről», — természetesen az astrologia szabályai szerint s végül terjedelmes jövendölés «az időnek változásiról».

A példány, melyet Kubinyi Miklós úr szivességéből használtam, kitünően megtartott, ép, igen érdekes és diszes bőrkötésben, mely mint a kötés magyar motívumai igazolják, magyar könyvkötő által készült. Kubinyi Miklós úr «Gróf Thurzó Imré»-je igen sikerült színnyomatban mutatta be azt. (L. M. T. Életrajzok III. 2.)»

II.

Egy XVII-ik századi vizsgarend.

Báró Radák Ádám mikeszászaik gazdag családi levéltárában őriztetik egy két kötetből álló colligatum, mely erdélyi országgyűlési articulusokat s hivatalos irományokat tartalmaz. Kezdődik a XVII-dik század második felében. E gazdag collectio első kötetében van egy negyedréte lapnyi nyomtatvány, egyetlen darab, mely nem szoros értelemben vett országgyűlési iromány (a 11-ik számú).

Ez egy latin vizsgarend a XVII-ik század közepéből.

Hogy került Saul a próféták közé?

Ez a negyedrészt, különben meglehetősen karban levő darab papír ma az 1660-diki régeni s 1661-diki áprilisi besztercei országgyűlések közt foglal helyet. Nem valószínűtlen, hogy az articulusok rendezése közben a tulajdonos — a nemes bárónak valamelyik atyai vagy anyai őse — tette ezen helyére, hol aztán állandóan megmaradt. Maga a vizsgarend egy 4r. levélre van nyomva, hely és kelet nélkül. Hogy ki nyomtatta s mikor, nem áll rajta, valamint az sem, hogy melyik iskolának vizsgarendjét foglalja magában. De hogy erdélyi nyomtatvány a XVII-ik század derekából, az nem szenved kétséget, igazolja a betűk caractere. Ha az elhelyezésből lehet következtetni, az az ötvenes évek végére vall — 1660 előtt: tehát — Apáczai idejére. S nem is lehetetlen, hogy ő akart a vizsgák iránt különösebb érdeklődést kelteni ilyen meghívók közrebocsátása által.

Tudtomon ilyen meghívó ezen időből még nem lett publicálva. Épen azért azt hiszem, nem lesz érdektelen annak szövegét közölni:

Series Lectionum & Orationum
in Examine observanda.

Dies Primus.

Horis antemeridianis.

Actus Oratorius
Solennis.

Horis Pomeridianis.

Incipit Oratio lat. Tironis ex
Class. IV.
Classis IV-ta latina.
Praeparatio ad Geographiam.
Classis Tertia Graeca.
Classis ultima.
Claudit Oratio lat. Tiron. ex
Class. IV.

Dies Secundus.

Incipit Oratio lat. Syntaxifatae.
Lectio Theologica.
Lectio Graeca Secunda.
Syntaxis.
Claudit Oratio Graeca.

Incipit Oratio lat. Secundani.
Classis Secunda latina.
Lectio Hebraea utraque.
Geographia.
Claudit Oratio lat. Tertiani.

Dies Tertius.

Incipit Oratio lat. cujusdam ex

Ord. Rhet.

Lectio Theologica.

Vacat.

Lectio Philosophica.

Oratoria.

Claudit Orat. lat. ex eod. Ord.

Dies Quartus.

Incipit Oratio ligata.

Classis Graeca Prima.

Catechisatio per singulos Claffes
inferiores.

Poesis.

Classis Tertia lat.

Promotio per singulos Claffes.

Classis Quarta German.

Claudit Gratiarum Actio.

Claudit Oratio ligata.

Az egész igen egyszerű, de tiszta nyomás közönséges itató papiroson.

Csak egy látszik bizonyosnak: hogy a Series lectionum erdélyi reformált iskolának vizsgarendje. A tananyag beosztása, az osztályok megnevezése talál azzal a beosztással, melyet Bethlen Miklós Emlékirataiból s Apáczai: De Studio Sapientiacjából ismerünk. A collegiumnak hét osztálya volt: Sintactica, Rhetorica, Poetica s négy classis. Ezekben egy professor (sacrae Scripturae et Theologiae) négy academicus rector s két collaborator folytatta a tanítást. Az actus oratorius, többek által bemutatott szavalati előadás volt, olyan színműféle.

Azt hiszem a Series Lectionum tanügyünk történetéhez érdekes adalékot képez.